

mai importantă și au fost stabilite, pe cât posibil, locul și condițiile exacte de descoperire, compoziția depozitelor și locul de păstrare. Depozitele nevalorificabile sînt grupate separat, după motivele care au dat naștere acestei stări de lucruri: depozite nedatabile, depozite cu loc de descoperire nesigur și depozite care, din diferite motive, nu au mai putut fi verificate. Acestor 31 de depozite le sînt adăugate alte 50 de descoperiri, care fuseseră, în mod greșit, considerate ca avînd caracter de depozit, ele fiind cu multă probabilitate aglomerări de unelte în spațiu restrîns (de ex. un bordei), inventare funerare sau colecții de descoperiri izolate.

Prescurtările obișnuite, cele bibliografice și indicele alfabetic de localități se află la sfîrșitul textului. Despre planșe e relativ puțin de spus. Punînd materialul în ordine aproximativ cronologică, autoarea ilustrează doar descoperirile din neolitic și epoca bronzului, cu precădere cele rămase în întregime sau parțial nepublicate.

Se poate deci trage concluzia că, datorită grijei și competenței cu care a fost lucrat, catalogul de față s-a vădit util nu numai lui F. Stein pentru întocmirea tezei de habilitare, ci rămîne un instrument de lucru pentru toți cei care se ocupă de preistoria europeană.

TUDOR SOROCEANU

J. M. Coles, A. F. Harding, *The Bronze Age in Europe. An Introduction to the prehistory of Europe*, c. 2000—700 B. C. Methuen and Co. Ltd., London, 1979, XVIII + 581 p. + 190 fig. în text + 24 pl. Preț 9,95 lire sterline.

Încercînd să cuprindă în timp mai bine de un mileniu, iar geografic întreaga Europă cu excepția spațiului egean, cartea arheologilor englezi J. M. Coles (Cambridge) și A. F. Harding (Durham) este o lucrare care ar fi putut fi considerată drept temerară, dacă nu am fi avut garanția seriozității autorilor. Cantitatea enormă de informație bibliografică și strict arheologică care, prin forța împrejurărilor, a putut fi prezentată în paginile cărții doar în mod selectiv, constituie numai una din dificultățile împlinite de cei doi autori. În consecință și zonele pentru care urmau să scrie părțile respective au fost relativ bine delimitate: A. F. H. (Europa Centrală = capitolele 2 și 7, Europa de est = capitolele 3 și 8 și colaborarea la capitolele 4 și 9 = Europa de sud), iar J. M. C. (Europa de vest = capitolele 5 și 10; Europa de nord = capitolele 6 și 11, la capitolele 4 și 9 = Europa de sud și unele contribuții mai mărunte la capitolele 2 și 7); introducerea și concluziile au fost redactate împreună.

Ceea ce ni se pare foarte important la o asemenea întreprindere este faptul că, prin bunăvoința și înțelegerea conducerii celor două universități, autorii au avut și ocazia de a vedea țările și materialele respective și de a discuta cu nenumărați arheologi din Europa (care fără îndoială nu susțineau păreri cu totul asemănătoare), evenimente ce le-au înlesnit, ideea nu mai necesită comentarii, o înțelegere superioară a lucrurilor; rămași la biroul lor, fără posibilitatea de a călători, Coles și Harding ar fi reușit să elaboreze o sinteză superficială și seacă, lipsită de autenticitate, cum, din păcate, cunoaștem destul de multe, cu atît mai mult cu cît au doar un caracter parțial.

Iată de ce, deși se bazează în cea mai mare măsură pe rezultatele cercetării altora, *The Bronze Age in Europa* se plasează pe scara valorilor deasupra mediei prin simplul fapt că ea poate fi utilă nu numai unor amatori cultivați sau studenților în arheologie, ci chiar și specialiștilor care doresc o informare rapidă și sintetică, îndeobște pentru spațiile neacoperite direct de propria cercetare. Un rol foarte însemnat în acest sens îl ocupă ilustrația cărții, care pune în fața cititorului cele mai reprezentative elemente ale unor obiective sau fenomene culturale, deși uneori efortul de preluare și sistematizare a ilustrației nu a fost suficient de critic. La acestea se adaugă și faptul că reproducerea desenelor (baza ilustrației) nu se ridică întotdeauna la nivelul așteptat, fapt ce obligă de multe ori căutarea unor originale greu de găsit.

Autorii au stabilit, bineînțeles, și o serie de norme ale lucrului în comun, astfel că fiecare din entitățile geografice amintite mai sus au fost tratate de două ori, conform împărțirii generale în Earlier Bronze Age (R B A — C uneori D) și Later Bronze Age (R B D — H B, uneori C). Probleme aparte, care atrag aproape întotdeauna atenția autorilor sînt cele de terminologie, condiții naturale, locuire, rit și ritual de înmormîntare, urmele materiale propriu-zise, grupele culturale, economie, societate și cronologie.

E greu și nici nu e util în cadrul de față să recapitulăm conținutul cărții, foarte dens, căutînd să cuprindă cît mai mult într-un spațiu tipografic nu deosebit de mare. Ne vom mărgini deci să ne exprimăm satisfacția de a vedea epoca bronzului de pe teritoriul României ocupînd locul pe care îl merită. Fiind vorba de o sinteză serioasă și obiectivă, care tratează în mod sensibil egal, fără preferințe deosebite, toate zonele Europei timp de 1300 de ani, trebuie să mărturisim că, poate pentru prima oară atît de limpede, înțelegem care este locul pe care îl merită epoca bronzului din țara noastră în context european. În imediata vecinătate a satisfacției de a vedea apreciate așa cum se cuvine vestigiile bronzului „tracic“ (tracic în înțelesul profund pe care-l dăduse Pârvan acestui termen, și nu cum îl vehiculează azi mulți pseudo-arheologi, care abia dacă au auzit de savant), în imediata vecinătate a satisfacției deci, stă amărăciunea — niciodată îndeajuns subliniată — legată de lipsa de publicații monografice a materialelor, care, în mare cantitate și de mulți ani, stau îngropate, nu în pămînt, ci în depozitele muzeelor.

Cititorul se poate întreba ce rost are această digresiune; dacă ne-am îngăduit-o, este pentru că răspunsul vine în primul rînd de la parcurgerea unei cărți ca cea pe care am prezentat-o, pe scurt, aici. Răspunsul este de fapt constatarea unei diferențe remarcabile între cum e privită din exterior epoca bronzului din România (fără îndoială, mulțumitor) și cum ar fi putut fi privită dacă studiul și publicarea de materiale ar fi urmat un ritm mai intens.

De aceea, nu putem să nu mulțumim celor doi arheologi englezi pentru că — pe lîngă faptul de a ne fi oferit un concis, dar bun manual de epocă a bronzului în Europa, recomandabil tuturor celor interesați de subiect — ne-au dat prilejul (cu siguranță fără a-și fi propus direct acest lucru) de a reflecta mai serios asupra responsabilității în tratarea unei perioade atît de însemnate pentru noi. Bogățiile arheologice ale solului și subsolului României nu sînt cu nimic mai prejos decît cele naturale și de aceea am înclina să cre-

dem că se cere nu numai un entuziasm facil și nu de puține ori trecător sau mijloace financiare (de netăgăduit folos, de altfel), ci mult mai multă perseverență și, nu de puține ori, competență.

TUDOR SOROCEANU

Ján Pástor, *Čaňa a Valalíky — pohrebiska zo staršej doby bronzovej*, Košice, 1978, 139 p. cu 34 fig. și alte tabele în text + XXIX pl. Preț 17 coroane cehoslovace.

Lucrarea discutată aici conține publicarea a două cimitire din epoca bronzului, descoperite în sud-estul Slovaciei: Caňa și Valalíky. Inegale ca valoare cronologică, tipologică și de cunoaștere a vieții comunităților respective, cele două necropole se adaugă altora, editate deja, întregind posibilitățile de înțelegere ale unui orizont definit de autor după componentele care i s-au părut lui mai importante: necropola de la Branč — faza veche a grupului Nitra — cultura Mierzanowice.

Ambele obiective săpate sînt, în ansamblu, sărace: față de numărul mormintelor scoase la iveală, cantitatea de piese aparținînd inventarelor funerare este mică, iar obiectele nu prea valoroase, nici din punct de vedere științific, nici luate în sine. Ilustrația slabă, lipsa desenelor, sînt factori care nu ajută de loc la îmbunătățirea acestei situații obiective. Publicarea lor nu a fost însă mai puțin necesară, mai ales pentru grupul cultural Košťany (uneori tratat drept cultură), caracteristic epocii timpurii a bronzului în extremitatea estică a Slovaciei.

Cimitirul de la Caňa a fost cercetat în anul 1974, descoperindu-se 162 de morminte de inhumație, care, alături de piesele de inventar, conțin schelete chircite, mai mult sau mai puțin accentuat, iar cel de la Valalíky în anii 1961—62, rezultînd doar 54 de morminte de același tip. După descrierea amănunțită și exactă a ceea ce s-a găsit (p. 13—80), autorul analizează conștiincios (81—121) categoriile de elemente și obiecte puse în evidență în cele două necropole, la care adaugă și încercările de interpretare a relațiilor cu alte culturi, de plasare cronologică etc.

Realizînd o publicare monografică, Pástor avea datoria să observe cîteva situații aparte în cadrul acestor cimitire, situații care, chiar dacă actualmente nu pot primi toate o explicație mulțumitoare, trebuia să fie înregistrate ca atare, pînă în momentul în care o descoperire similară sau o reconsiderare de ansamblu vor da o lămurire mulțumitoare.

În cazul primului cimitir, cu un număr mai mare de morminte, era cazul să se facă pe plan o distincție între cele două jumătăți ale necropolei: cea de nord și cea de sud. La aceasta se primea un ajutor substanțial din partea ceramicii care (îndeosebi vâsciorul cu două tortițe și strachina cu buza ușor răsfrîntă și o tortiță sub buză) se grupează cu preponderență în jumătatea de nord a necropolei (fig. 2). Cele două părți ale cimitirului sînt diferențiate și de depunerea în mormintele jumătății de nord a scoicilor *Dentalium* și a celor de mare, iar în cea de sud a mărgelilor de sidef (*Perlmutterperlen*), cu o singură excepție, cea din mormîntul 158 (fig. 3). Deși nu la fel de clară la prima privire, importantă este și apariția pumnalelor în partea de sud, o